

Två filter – en bok om kognitiva missbeteenden och om världens viktigaste fråga

Välfärdsforskaren Andreas Bergh har skrivit boken med den slagkraftiga titeln *Två filter – varför du har fel om nästan allt, men ändå inte vill ändra dig*. Det är en kort, lättläst och översiktlig bok som är ämnad att introducera läsaren till några av de kognitiva missbeteenden som påverkar vårt beslutsfattande och som kan bidra till förklaringar av t ex politiska gruppolariseringar. Men bakom titeln och syftesbeskrivningen döljer sig också ett försök att besvara frågan om vad som gör världen bättre. Läsaren vägleds – utan förvarning, vilket jag återkommer till – genom en högkvalitativ diskussion om institutionell kvalitet, ekonomisk frihet och välbefinnande. Ämnen som ligger nära författarens forskningsområde avhandlas med styrka. Det viktiga avslutande kapitlet som ska erbjuda lösningar på de påtalade problemen är bokens svagaste, men *Två filter* är ändå ett välkommet populärvetenskapligt bidrag till en politisk debatt som törstar efter saklighet.

De två filtren är *negativism* och *ideologism*. Båda är exempel på kognitiva missbeteenden som påverkar människans beslutsfattande till det sämre. Negativism gäller en systematisk snedvridning i människans uppfattning i sakfrågor. Folk är ”inte bara okunniga om världens tillstånd, de tror att situationen är värre än vad den är” (s 20). Exempel på saker som folk i allmänhet tror är värre än vad de egentligen är inkluderar andelen ettåringar som är vaccinerade mot mässlingen, kvinnors utbildningsgrad, global läs- och skrivkunnighet, genomsnittlig livslängd och andelen av världens befolkning som lever i extrem fattigdom (s 21).

Bergh erbjuder en evolutionär förklaring till varför människan fungerar på det här sättet: Vi har helt enkelt mycket att vinna och lite att förlora på att ”premiära det som hjälper oss att upptäcka faror i tid” (s 22). Vi är programmerade till negativister eftersom det ger oss evolutionära fördelar. Detta har några intressanta sociala effekter på oss, då vi tydligt uppfattar optimister som ytliga och pessimister som intelligenta (s 23). Om det stämmer att andra attityder än den negativa bestraffas socialt på det viset är negativismen självförstärkande och troligtvis svår att bryta.

Det saknas dock inte skäl att försöka bryta negativismens grepp. Bland annat hindrar den oss att se och dra lärdom av framsteg som människan har åstadkommit. Bergh illustrerar detta med fyra exempel, nämligen den ekonomiska utvecklingen söder om Sahara, den svenska folkhälsan, vissa miljöproblem samt vaccinationer – vi tycks inte vilja tro på förbättringar på dessa områden, och därför riskerar vi att gå miste om viktiga kunskaper som kan hjälpa oss på andra områden (s 24–29).

Det andra filtret, alltså ideologism, gäller människans tendens att hantera information så att den ger stöd åt övertygelser hon redan har. Vi sällar bort det som talar emot våra befintliga åsikter och överdriver betydelsen av sådant som talar emot våra meningsmotståndares åsikter. Tillkommer gör att vi också lägger stor vikt vid vem som framför ett argument och mindre vikt vid huruvida det faktiskt är starkt eller svagt. Detta kognitiva beteende främjar polarisering och motverkar möjligheten till fruktbara meningsutbyten. Liksom vad gäller negativismen har Bergh flera exempel på hur ideologismen påverkar oss politiskt (s 66–74).

Dessa två filter är vad boken ska handla om, åtminstone om man ska lita till bokens titel och redaktören Gabriel Ehrlings förord. Det är också så minst

RECENSION

Andreas Bergh: *Två filter – varför du har fel om nästan allt, men ändå inte vill ändra dig*, Bertil Ohlin förlag, 2017, 144 sidor, ISBN 978-9-198-16602-6.

sex stycken (överväldigande positiva) recensioner i tidningarna har förstått saken. En recensent skriver: ”Syftet med boken är glasklar [sic]. Bergh vill ha en mer konstruktiv samhällsdebatt” (Ismail 2017). Självt är jag inte lika säker på exakt vad boken handlar om, och författaren erbjuder ingen tydlig syftesbeskrivning i bokens inledande kapitel.

Två saker skapar denna förvirring hos mig. För det första ges negativismen och ideologismen och hur de påverkar oss och samhället relativt lite utrymme i boken. För det andra tycks Bergh mer intresserad av att besvara frågan varför världen blir bättre. Boken är kort, bara 144 sidor inklusive slutnoter efter varje kapitel. Negativismen introduceras i kapitel två, som är 14 sidor, och ideologismen på de elva första sidorna i kapitel tre. I det nio sidor långa kapitel sex – som för övrigt förtjänar att lyftas ut ur boken, skrivs om och publiceras i enskildhet – ges verkliga exempel på de två filtren. Kapitel sju, som handlar om filtren och sociala medier, och kapitel åtta, som handlar om hur vi ska motverka filtrens effekter, är båda tolv sidor långa. Jag räknar till att 58 av bokens sidor handlar om de två filtren.¹ Resten handlar till största del om vad som gör världen bättre.

Frågan introduceras i bokens första kapitel, som handlar om alarmister och optimister. Alarmister är sådana som menar att världen är på väg att gå under, och optimisterna är sådana som menar det motsatta. Bergh ger optimisterna rätt. Världen blir bättre eftersom fattigdomen minskar, tillgången till dricksvatten ökar, spädbarnsdödligheten minskar, inkomsterna ökar, allt färre dör i naturkatastrofer, allt fler kan läsa och skriva osv. Listan är lång (s 11–12). Distinktionen mellan alarmister och optimister görs som en kuliss till bokens

andra kapitel, som introducerar negativismen: Världen blir bättre och därför framstår negativismen som ännu mer irrationell. Problemet, menar Bergh, är att optimisterna inte förmår förklara varför världen blir bättre.

Frågan är ”den kanske mest intressanta” (s 16), eller mer entusiastiskt ”den kanske största och viktigaste” (s 123) av alla. Titeln och redaktören må hävda att boken handlar om de två filtren, men det är frågan om varför världen blir bättre som ges mest utrymme i boken, som argumentationen är mest välutvecklad kring och som har starkast empiriskt stöd. Och, som av en händelse, hör den till författarens huvudsakliga forskningsområde.

Det korta svaret är att världen blir bättre eftersom människor samarbetar. Kapitel tre handlar om vetenskapliga framsteg, en underkategori av framsteg som sådana, och förklarar att dessa sällan är resultatet av en enskild persons arbete. Hjärte- och mirakelförklaringar till vetenskapliga framsteg håller inte (s 36–37). I stället sker framsteg i möten mellan människor (s 39) som är verksamma i goda organisationskulturer (s 40).

Kapitel fyra handlar om större samhälleliga framsteg. Här läggs grunden till en rad centrala diskussionsexempel som återkommer i senare kapitel. Samhälleliga framsteg mäts här framför allt i materiellt välstånd, men också i förväntad livslängd, utbildning, spädbarnsdödlighet och jämlikhet. Bra institutioner som främjar samarbete främjar också välstånd (s 50–54). Mer specifikt pekar ”... resultaten från teori, fallstudier, landjämförelser, statistisk analys av olika länders utveckling och naturliga experiment [samstämmigt] på att lagstyre, privat äganderätt och frånvaro av korruption främjar ekonomisk utveckling och välstånd” (s 53). Det är inte för-

¹ Det hade varit enklare att räkna sidorna om boken hade haft en innehållsförteckning.

vånande ”att länder med högt välstånd har både välfungerande marknadsekonomi och en omfattande välfärdsstat. Båda är nämligen ett uttryck för mänskligt samarbete” (s 56).

Det är förhållandevis bra ställt med svenska institutioner, men Bergh pekar på några blinkande varningslampor. Riskzoner för korruption har ökat i omfattning, bl a därför att det råder en bristande insyn i och svaga kontrollmekanismer för offentliga upphandlingar (s 76). Därtill svarar en oroväckande hög andel svenskar – 90 procent – att personliga kontakter ”absolut eller förmodligen har betydelse för offentliga tjänstemäns bemötande” (s 76–77). För jämförelse är samma andel i Danmark 41 procent (s 77). Varningslamporna har blinkat också för äganderätten. Bergh nämner ett uppmärksammat fall från 2015, då EU-migranter som slagit sig ned på en privatägd industritomt i Malmö av juridisk-tekniska skäl inte kunde avvisas, och ett mindre känt fall då ett svenskt pensionärspar upptäckte att det bodde folk i deras sommarstuga utan att vare sig polisen eller kronofogden ingrep (s 77). Kanske stämmer Berghs argumentation att vi i Sverige har vant oss vid goda institutioner och därför riskerar att glömma hur viktiga de är, hur de fungerar och – vilket är mitt eget tillägg – hur de ska försvaras (jfr s 75).

Bokens åttonde och sista kapitel bär titeln ”Dygder för en uppkopplad tid” och handlar, som sagt, om hur negativismens och ideologismens effekter ska motverkas. Kapitlet är bokens svagaste. Läsaren får veta att det finns ”frågor där det räcker med enkla sakupplysningar för att människor ska inse att deras åsikter byggt på uppfattningar om världen som inte var korrekta och ofta leder det också till att människor modifierar dessa åsikter” (s 114). Det tycks också vara möjligt att ”motverka gruppinducerad åsiktpolarisering genom att medve-

tet skapa åsiktsheterogena grupper och genom moderatorsinsatser och diskussionsregler som syftar till att få gruppmedlemmarna att respektera och försöka förstå varandra” (s 116–117). Båda sakuppgifterna lär utan tvivel stämma, men det egentliga problemet är ju att det är ohyggligt svårt att upplysa folk i allmänhet om fakta och få dem att tänka över sina åsikter, eller att skapa åsiktsheterogena grupper.

Bergh erbjuder ingen vägledning i detta kritiska bekymmer. Slutsatsen att det finns ”skäl att uppvärdera logik och kritiskt tänkande gentemot retorik och talekonst” räcker inte långt (s 117). Inte heller är tipset hjälpsamt att den som ska bilda sig en åsikt i en fråga ”alltid gör klokt i att först ta reda på fakta om vad som faktiskt har hänt” och därefter ska ställa ”frågor om varför och hur det hände och dra slutsatser om vad som bör göras” (s 118). Visst stämmer det att debatten ”skulle bli intressantare om båda sidor kunde upphöra med att idiotförklara varandra” (s 119), att ”var och en kan göra en insats för att höja nivån i debatten” (s 120) och att ”man bör försöka odla en attityd av intellektuell ödmjukhet” (s 121). Men allt detta har varit känt åtminstone sedan Sokrates tog strid mot sofisterna i det antika Grekland. Lösningen på problemet att folk i allmänhet faller för sina kognitiva missbeteenden är inte att uppmana dem att sluta göra det. Kapitlet ger intrycket att författaren, som är forskare, önskar att gemene man kultiverade just en forskares ideala dygder. En god önskan, men dessvärre just bara en önskan.

Analyserna är starkare desto närmre Berghs egna forskningsområden de ligger. På bokens sista sida finner läsaren en angelägen och insiktsfull observation. Partier och debattörer över hela det politiska spektrumet borde reflektera över ”hur det är ställt med institutioner som rättsstaten, idén om likhet inför lagen, meritokratin och den privata ägan-

derätten” (s 123). Men det är frågor som inte ger upphov till omedelbara politiska konflikter, varför det inte är troligt att de driver fram politisk konversation och debatt. Bergh drar slutsatsen:

Risken är därför stor att debatten om hur det är ställt med dessa institutioner försummas. Det vore beklagligt eftersom de av allt att döma är en viktig del av svaret på den kanske största och viktigaste frågan av dem alla: Varför blir världen bättre? (s 123)

Därefter följer ett pliktskyldigt sista stycke som avslutar boken med att vi borde bli medvetna om hur negativism och ideologism påverkar oss och att vi borde anstränga oss för att minska effekterna av dem. Jag skriver ”pliktskyldigt” eftersom stycket saknar den glöd och det engagemang som prosan präglas av när Bergh diskuterar institutionell kvalitet – som om författaren egentligen hade velat skriva en bok om det ämnet. Efter att ha läst *Två filter* önskar jag inte att Bergh hade skrivit en sådan bok *i stället*, men däremot att han skrev en sådan bok *också*.

Sammanfattningsvis menar jag att boken avhandlar viktiga ämnen, trots att bokens angivna syften inte sammanfaller helt med dem som faktiskt

diskuteras. Vissa avsnitt är tankeväckande, som t ex när Bergh diskuterar de algoritmer som bestämmer vad vi läser på sociala medier. Algoritmerna visar det vi vill se, men inte vad vi behöver se, vilket låter okontroversiellt ”tills det blir dags att bestämma *hur* det ska avgöras vad vi ’behöver’ se och exakt vilka nya idéer, människor och perspektiv människor ska introduceras till” (s 101). Andra avsnitt är som sagt svagare. Bergh uppmärksammar t ex att debattörer från olika politiska läger ”idiotförklarar” varandra, men använder inte sina expertkunskaper till att göra incitamentsanalyser av detta beteende. Vad är t ex drivkraften bakom politiska sajter vars ändamål är att skapa en bild av motståndarna som korkade? Hur kan dessa drivkrafter förändras? Det är frågor av institutionell karaktär som jag är säker på att Bergh kan besvara bättre än många andra. Kanske gör han det i nästa bok, som jag hoppas att han ska skriva.

Jesper Ahlin

Doktorand vid Avdelningen för filosofi, Kungliga Tekniska högskolan

REFERENS

Ismail, B (2017), ”Lyssna inte på de alarmister som bara hittar fakta som stöder deras egen tes”, *DT*, 19 december 2017.